

Rodostótól Torontóig
Beszéd a menekülésről
(ÉS, 2001. február 9., 10. old.)

Természetesen meghatott vagyok. (Ezt tegnap este, midőn e szöveget írtam, sejtettem előre...)

Mint ama hétszáz év előtti híres menekülttől tudjuk, "az emberélet útjának felén egy nagy sötétlő erdőbe" jutunk, melyben nem könnyen leljük igaz utunk.

Az emberélet útjának felén elgondolkozunk, jól tesszük-e amit teszünk, vagy csak botorkálunk a lehetséges feladatok vadonában. Ebben a helyzetben lámpás a Menedék díj, melyet tiszta szívvel megköszönök. Megerősít, hogy a jó irányba lépdelek, s buzdít, folytassam utam.

A díjat nem egyedül kapom.

Osztozunk rajta - s ez nagy tisztesség - a debreceni Csapókerti úti általános iskolával. Tanárkollégáimnak ott sokkal nehezebb dolga van, hiszen nap mint nap óráról órára kell tanúságot tenniük empátiáról, türelemről, töretlen akaratról. Őszintén gratulálok nekik.

Másfelől lélekben osztozom rajta azokkal, akik épp azt és épp úgy - ha nem jobban - művelik, mint én: tanítják a menekültek jogait, nem kormányzati szervezetekben küzdenek azok érvényesítéséért, segítik a rászoruló menekülőket, s olykor - ha erre invitálják őket - párbeszédet folytatnak a politika szférájával annak érdekében, hogy a születő szabályok ne csak a pillanatnyi és gyakran vélt nemzeti érdeket szolgálják, hanem igazodjanak az emberi jogok követelményeihez és az elesettekkel szolidáris társadalom eszményéhez. Kollégáim és barátaim

sokat tettek azért, hogy a menekültjog elméleti és jogklinikai oktatása meghonosodjon.

Legyünk őszinték, e falak között a háború utáni bő négy évtizedben nem sok szót szenteltek az éppen ötven esztendeje, 1951-ben aláírt Genfi menekültügyi egyezménynek vagy az 1950-ben létrejött és első nagy próbatételét az 1956-os forradalom nyomán kiállt (200.000 menekült sorsát elrendező) ENSZ menekültügyi főbiztosságnak, a UNHCR-nek.

Holott a magyar történelem elég indítékot adott volna erre.

Engedjék meg, hogy ezek közül csak egyet idézzek fel - a menekültjog szempontjából persze anakronisztikus módon, a nemzetközi menekültjog megszületése előtti időből - inkább csak érzelmi és morális invokációként ahhoz a pár gondolathoz, melyet szeretnék megosztani Önökkel arról, miért is tanítjuk, miért és szorgalmazzuk a menekültek jogainak tiszteletben tartását.

Mikes Kelemen a - mai szóval - politikai menekültként az Ottomán Birodalomban élő Rákóczi fejedelem kamarása írta a következő sorokat majd' háromszáz éve:

"30. levél

Békós, 16. augusztus 1719.

Látja kéd, hogy Ázsiából írok kédnek, ha Ámérikában volnék, Missisipiából is írnék kédnek. Minket már úgy tekintszen kéd, mint ázsiai magyarokat.

Elég az, édes néném, hogy már öt naptól fogvást itt sátorok alatt vagyunk.

...De azon nem tőrdöm, hanem azon tőrdöm, hogy nem Háromszéken vagyok. De ott jobb volna-e az Isten, mint itt? Nem, mindenütt egyaránsú az ő jósága, itt akarja az Isten, hogy légy, azért itt sétálj ezen a szép réten. Az igaz, édes néném, hogy szép helyt vagyunk, a sátoraink a tengerparton rendiben. Ezt a gyönyörű kanálist végig látjuk, a Fekete-tenger zugását jól halljuk. Azok a nagy rettentő sajkák előttünk mennek el a Fekete-tengerre."

Négy évtizedet töltött Mikes a száműzetésben, életének kétharmadát, s hányan követték még a sorban Kossuthon és Márain át az ezerkilencszáz hetvenes évek ellenzékének kiváló elméi!

Ne legyenek illúzióink arról, hogy az exodus véget ért! Tavaly majd másfélezer magyar állampolgár folyamodott menekült státuszért Ausztriában, Franciaországban, Németországban és legfőképpen Kanadában!

Át-meg átszövi történelmünket a menekülés: szökünk, mi magunk, s érkeznek hozzánk. Megyünk 1919-1920-ban, a II világháború előtt, alatt, 56 után, s folyamatosan 1989-ig és tovább, de hozzánk is menekülnek, Trianon után az elcsatolt területekről, a II világháború alatt francia katonák, lengyelek, később görögök és chileiek, 1988-tól Romániából folyamatosan magyarok, románok, szászok, romák, 1991-től a délszláv mészárszékek elől menekülők, s főként kilencvenes évek közepe óta távolibb országok (Törökország, Afganisztán, Irak, Irán) üldözöttei is.

Miért tanítjuk hát a menekülőkre és a menekült státuszt élvezőkre vonatkozó jogot? Négy csoportba soroltam a válaszokat.

- Az első ok: a menekülés világhajlás.

A menekültek (kb. 12 millió) és az otthonukból elűzött, országukon belül maradó kényszervándorok (kb. 23 millió) együttes száma 35 millió fölött van, közülük több mint 25 milliónak az ENSZ két menekültügyi szervezete (A UNHCR és a Palesztin menekültekkel foglalkozó UNWRA) viseli gondját. Gondoljanak bele: egy harmincötmillió "láthatatlan állam" amelyben a lakosok többségének nem maradt más birtoka, mint a remény, hogy sorsuk jobbra fordul! A menekültek száma az 1975-ös kb. 3 millióról fokozatosan nőtt, 1980-ban mintegy 8,5 millióan voltak (80 %-uk Ázsiában és Afrikában), 1991-92-ben közel 18 milliónyian. Ezt a csúcsot szerencsére valamelyes csökkenés követte így a világon egy adott pillanatban menekült-bánásmódot igénylő személyek száma 1997 óta 12 millió körül mozog.¹

- A második ok: a migráció és a menekülés a XXI. század fő gondja lesz a környezetpusztulás mellett (részben azzal összefüggésben.)

1990-ben 1,25 milliárd ember ét a Földön, ma közel 5 milliárddal több. A munkaerőpiacra belépni szándékozó fiatal emberek több mint kilencven százaléka a fejlődő országokban nő fel és keres (de nem talál) munkát. Ez a feszültség elviselhetetlen lesz akkor is ha a XX. század végére jellemző nemzeti és törzsi konfliktusok csitulni fognak és a jóslatokkal szemben nem következik be a kultúrák nagy harca sem. A szűkös nemzeti erőforrásokért folytatott verseny konfliktusokat fog szülni, ami meneküléssel jár. Ha a fejlett országok nem szánják rá magukat érdemi, tehát radikálisan megnövelt erőforrás transzferekre,

¹ Az adatok forrása: The State of the World's Refugees Fifty Years of Humanitarian Action, UNHCR, Geneva, 2000, Annex 3, 310. old. Az egy adott évben jelentkező „új” menekültek, a menekülők száma nagyon változó (gondoljunk csak a koszovói 800.000 főre, akik sem az év eleji sem az 1999 végi statisztikában nem látszanak), de józan becslésnek tűnik, ha úgy számolunk, hogy évente átlagosan mintegy 0,5-1 millió ember válik a nemzeti határt átlépő (külföldre) menekülővé.

azaz beruházásokra, segélyekre, tudás és tőke átadására, akkor nem fogják tudni sem elkerülni sem feltartóztatni a fejlődő országokból érkező migrációs nyomást. Ha ennek a nyomásnak az egyik útját elrekesztik (beszüntetik a legális bevándorlást) akkor a másik úton jelenik meg több vándor, azaz többen kérnek menekült státuszt. Ez a nyolcvanas években bekövetkezett. Ha ezt az utat is szűkítik a megszorító jogtechnikáikkal akkor egyfelől áthárítják a menekülők fogadásával járó feladatokat a kevésbé restriktív országokra, - ami a Nyugat Európában és immár Közép Európában tapasztalt restriktív spirálhoz vezet -, másrészt a harmadik útra, az illegális vándorlás útjára terelik azokat akiknek otthon semmiképpen sincs maradásuk.

- A harmadik ok(csoport): történeti, morális és személyes indokok.

A történelmi ok:

Úgy vélem Magyarország sok országnak adósa, mindazoknak, amelyek a tőlünk menekülteket befogadták. De ez az adósság felfogható úgy is, hogy nem a hitelezőnek kell törleszteni, hanem a történelemnek, hogy a kölcsönösség nem kétoldalú kapcsolatokban, hanem egy hálózatban mutatkozik meg. Amit az akkor gazdagabb és stabilabb társadalmak (Ausztriától Ausztráliáig, Svédországtól Svájcig, hogy az Egyesült Államokat és számos más befogadó országot ne is említsek) a tőlünk menekülőknek nyújtottak (megnyugvást, emberhez méltó önálló életet), azt mi most azoknak a románoknak, bosnyákoknak, afgánoknak, irakiaknak, tamiloknak, libériaiaknak stb. adjuk (adhatnánk) tovább, akik ezt tőlünk őszintén kérik.

A morális ok:

Az a kultúra, amit legtöbben vallunk elismeri és hirdeti az emberek közötti szolidaritás eszméjét, azt az önmagáért való értéket, hogy a

(pillanatnyilag) gyengébbet segítenie kell annak, aki ezt megteheti, hogy a segítségnyújtás elmulasztása (ha súlyos kimentő oka nem volt): bűn, morális rossz. Az meglehet hogy Isten Rodostóban, Nagyatádon és Traiskirchenben is "egyaránsú", azaz ugyanolyan jó, hogy Mikesre visszatérjek, de a befogadó társadalom halandói között bizony adódhat különbség! Nem engedni a közömbösség csábításának, a "mi közöm ehhez, nekem is van elég bajom" süketítő ridegségének, ez erkölcsi parancs. Sokszor kényelmetlen, a menekülés útjával visszaélő, nem valódi menekültek nagy számát ismerve gyakran valóban megterhelő és ingerlő, mégis kétségbevonhatatlan morális imperatívusz.

A személyes ok (s itt nyilván csak saját nevemben nyilatkozom):

Olyan családba tartozom, amely a vándorlás és a menekülés legváltozatosabb koreográfiáit ismeri: volt aki jött (1944-ben, 1960-ban, 1983-ban), volt aki ment (1930 körül, '49-ben, 56-ban, '70-ben, 94-ben.) Révükön keveredtem a menekültügyek közelébe 1988-ban: azon a sokat sejtető de keveset láttató tavaszon azt kérdezte unokabátyám, mit tehetnénk erdélyi barátaiért akik nem akarnak Ceausescu rémuralmába visszatérni. Azóta foglalkozom a menekültek sorsával.

- A negyedik ok: a menekültjog fontos jogterület, komoly elméleti és gyakorlati kihatásokkal.

A menekültjog a nemzetközi jog önálló nagy területe lett, 1990 óta tekintélyes folyóirat is megjelenik az Oxfordban, a szakirodalom exponenciálisan nő, ezzel együtt az egyetemi kurzusok száma is. A kilencvenes évek közepe óta magam is önálló tárgyként tanítom az ELTE-n és a Közép Európai Egyetemen. Az elméleti hatások részletezésétől most tartózkodom, hiszen ez itt ünnepély, nem tudós konferencia, de a gyakorlatiról szólok egy szót. Kollégáim és barátaim itt a Karon és a Helsinkii Bizottságban felépítették a menekültjogi

jogklinikát, azaz egy olyan oktatási rendet, amelyben a diákok az elméleti tudás mellett gyakorlati segítséget is adnak a menekülőknek, a már elismert menekülteknek és az ügyeiket intéző ügyvédeknek. E módszer évtizedek óta bevált az Egyesült Államokban. Most UNHCR-os barátainkkal összefogva - és az ő unszolásukra - több mint egy éve abban fáradozunk, hogy a jogklinikát gondolatát és gyakorlatát a közép és kelet európai régióban elterjesszük, a professzionális, morális mércéinket összehangoljuk, s közös törzs-tananyagot alakítsunk ki.

Hölgyeim és Uraim, ideje bevégeznem beszédemet. Csak egy szót a jövőről:

A menekültjog és az alapító atyák eszmeiségének oktatására, az önvizsgáló gondolkodás és a menekülő ember, személyiségi jogait ernyedetlenül védő mentalitás fenntartására a közeljövőben nagy szükség lesz. Az EU 1999-ben hatályba lépett jogrendje öt évet adott a szervezetnek a közös menedék-politika kialakítására: annak éber figyelemmel kísérése éppoly fontos, mint az arra hivatkozó magyar jogalkotó minden mozdulatának kritikai követése. Ha nem csalódom most éppen új lépésekre készül. Ha jól oktatunk, ha Magyarországot nemcsak európai, hanem világméretű és történelmi keretben is láttatjuk, akkor diákjaink képesek lesznek arra, hogy a készülő jogszabályok és a menekültjog humanitárius alapjai közötti összhangot megköveteljék, hogy tudják a pillanatnyi hazai és regionális politikai erőknél nagyobbak is munkálkodnak a történelemben.

S ha azt érzik majd, nehéz a helyzetük (vagy olykor mi érezzük így) vegyük csak elő - s e falak között igazán illendő e cselekedet ez -, Eötvös József 1867 decemberében írt levelét fiához, egyetemünk névadójához.

Ezt olvashatjuk ott:

"Mi itt lehetőleg kellemetlenül élünk, - hála Istennek a 'mi' alatt nem csalódom, de politikai barátaim értendők. Küzdeni naponkint az értelmetlenség ellen; fáradni, hogy azoknak szabadságát biztosítsuk, kik arra ész- és kedélyi tulajdonaik miatt képtelenek; avval vesztegetni idejét, hogy oly dolgokat magyarázzunk meg melyeken a XIX század második felében senkinek nem kellene kételkednie: oly foglalatosság, melynél a Danaidák hordajának töltögetése nem sokkal kellemesebb lehetett. Vannak pillanatok, melyekben néha olyan érzés fog el mintha egy nagy követ látnék magam előtt, melyet fel kellene emelnem, s melynek felemelésére sem saját erőm nem elégséges, sem másnak segítségére nem számíthatok, mert ha itt-ott akad is egy, honnan vegyem az embereket kiknek segedelmével az egész ország közoktatási rendszerét megváltoztassam? De végre is benn vagyunk, s ki vagy legalább kifelé gázolunk, s abban keresni vigasztalásunkat, hogy ha nem is tettünk semmit, legalább megtettünk mindent, mi helyzetünkben lehetséges volt. Vannak helyzetek melyekben fáradságunk jutalma nem a siker, hanem csak az a meggyőződés hogy kötelességünket teljesítettük, habár a sikernek reménye nélkül is."

Még egyszer nagyon köszönöm a díjat és az Önök kitartó figyelmét!

Római Part, 2001. január 18-19